Kennisvragen Natuur 2006

Verslag van de kennisdag 7 maart 2006

José Dijkstra

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

Directie Kennis, juli 2006

© 2006 Directie Kennis, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Rapport DK nr. 2006/058-E
Ede, 2006

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Deze uitgave kan per e-mail worden aangevraagd bij de directie Kennis onder vermelding van code 2006/dk058-E.

Oplage	Elektronisch
Samenstelling	José Dijkstra
Druk	Ministerie van LNV, directie IFZ/Bedrijfsuitgeverij
Productie	Directie Kennis Bedrijfsvoering/Publicatiezaken Bezoekadres : Horapark, Bennekomseweg 41 Postadres : Postbus 482, 6710 BL Ede Telefoon : 0318 822500 Fax : 0318 822550 E-mail : DKinfobalie@minlnv.nl

Inhoudsopgave

Inleiding **5**

1 Werkwijze **6**

2 Resultaten **7**

2.1 Biodiversiteit, soorten en klimaatverandering 7

2.2 Beheer droge EHS 9

2.3 Abiotische randvoorwaarden 10

2.4 Ruimtelijke kwaliteit EHS en VHR 11

2.5 Landschap 12

2.6 Ecologische doelen en maatlatten waterbeheer 14

2.7 Mariene EHS 16

2.8 Natuur, jeugd en gezondheid 17

3 EHS onderzoek 2007 **19**

3.1 EHS in de kaderbrief DLO 2007 19

3.2 EHS in de Open Programmering 2007 20

Bijlage 1 Lijst deelnemers **21**

Bijlage 2 Presentatie LNV-programmering van onderzoek **25**

Bijlage 3 Overzicht beleidsondersteunend onderzoek/ open programmering 2007 **27**

Inleiding

Op 7 maart 2006 is de 'Kennisdag Natuur' gehouden. Inmiddels al een traditie. De kennisdag vormt een ontmoetingspunt voor beleidsmedewerkers, onderzoekers en mensen van organisaties die met natuur te maken hebben.
Anders dan in voorgaande jaren zijn de uitnodigingen gerichter verstuurd naar (potentiele) leden van de themagroepen van het cluster EHS. Het cluster EHS is nieuw en de Kennisdag Natuur vormde de aftrap voor het het werken met themagroepen binnen dit cluster.

Het cluster EHS heeft als taak het aansturen van de kennisprocessen met als doel de realisatie van de ecologische hoofdstructuur. In het clusterbestuur hebben zitting: de LNV-directies Kennis, Natuur, Landbouw, Platteland, Regionale Zaken en Visserij, het Bosschap en de WUR.
Omdat de EHS inhoudelijk een breed terrein bestrijkt, is er een onderverdeling gemaakt in de thema's:

- Biodiversiteit, soorten en klimaatverandering
- Beheer droge EHS
- Abiotische randvoorwaarden
- Ruimtelijke kwaliteit EHS en VHR
- Landschap
- Ecologische doelen en maatlatten waterbeheer
- Mariene EHS
- Natuur, jeugd en gezondheid

Deze thema's vormen ook de onderverdeling in de kaderbrief DLO.

Naast startdag voor de themagroepen was het herformuleren van kennisvragen een doel. Input hiervoor waren de resultaten van de kennisdagen 2003 t/m 2005. Politieke en budgettaire redenen dwingen ieder jaar weer tot het maken van keuzes bij het uitzetten van kennisvragen. De vragen die daarbij in voorgaande jaren zijn blijven liggen, werden op de kennisdag tegen het licht gehouden en aangevuld met nieuwe kennisvragen.

Een groot deel van de kennisvragen vereisen onderzoek en een belangrijk deel daarvan wordt opgenomen in de DLO-programmering van 2007.
Kennisvragen hebben niet alleen betrekking op gewenst onderzoek maar evenzeer op kennisdoorstroming, vermaatschappelijking, kenniscirculatie en beleidsontwerpen.

Voor de DLO-programmering is op 1 mei j.l. de Kaderbrief 2007 uitgebracht. Momenteel worden de programma's van eisen voor het DLO-onderzoek 2007 geschreven door beleidsmedewerkers van de directie Natuur en de directie Kennis van het ministerie van LNV. Deze programma's van eisen worden begin juli besproken in het clusterbestuur. Op basis van de door het clusterbestuur vastgestelde programma's van eisen wordt een offerteverzoek opgesteld dat op 1 september a.s. verstuurd zal worden naar DLO. Tegelijkertijd worden voor de EHS de kennisvragen verwerkt die via de Open Programmering worden uitgezet. De programma's van eisen hiervoor worden eveneens begin juli besproken in het clusterbestuur.
In bijlage 3 is aangegeven welke kennisvragen in 2007 in het onderzoek in uitvoering komen. Voor de kennisvragen die acties vergen op het terrein van kennisbenutting, educatie, e.d. kan in dit verslag nog geen overzicht worden opgenomen.

1 Werkwijze

Input voor de kennisdag waren overzichten van de in 2003, 2004 en 2005 geformuleerde en uitgezette kennisvragen, de nog niet uitgezette vragen en relevante kennisvragen die binnen OBN zijn geformuleerd.

De kennisdag startte met een toelichting op de dag door de dagvoorzitter. Gevolgd door een presentatie over 'LNV-onderzoeksmiddelen en organisatie'.

Daarna werd er voor elk thema een workshop gehouden. De deelnemers hadden hiervoor een uitnodiging ontvangen.
Iedere workshop was opgebouwd uit 4 stappen:

- Formuleren van de beleidsambitie
- Benoemen van de huidige situatie
- Benoemen van de beheers-/beleidsopgaven
- Formuleren van hoofdlijnen/thema's voor kennisacties;
  inclusief prioritering, argumentatie, urgentie-indicatie

De resultaten van iedere thema-workshop werden plenair gepresenteerd.
Daarna was er voor de deelnemers gelegenheid om op een kennismarkt aanvullingen te geven op de resultaten van andere themagroepen.

2 Resultaten

In dit hoofdstuk vindt u per thema een verslag van de workshop met de daarin geformuleerde ambities, huidige situaties, beheers- en beleidsopgaven, en hoofdlijnen kennisacties.

2.1 Biodiversiteit, soorten en klimaatverandering

Stap 1: Ambitie 2010

(Nota Natuur voor Mensen? Ja: zie vitaal + samen)
Ambitie vooraf aan workshops

* Achteruitgang biodiversiteit stoppen (=2010) = nationaal
* 2020: Biodiversiteit = duurzame 'staat van instandhouding' 1982
* Succesvolle (her)introducties (lopend)
* Mensen willen natuur (àlle mensen?): rijke leefomgeving
* Biodiversiteit => óók op lokaal (plantsoen) regionaal niveau = agrarisch gebied?

Is draagvlak / actieve bijdrage doel / ambitie of middel?

Vragen wetenschap

* Hoe komt onderzoeksprogramma soorten tot stand?
  - Politiek / maatschappij
  - Bedreigd
* Focus op EHS is beperkt
* Urbanisatie bedreigt biodiversiteit
* Conflicterende doelen
* Niet fixeren van soorten maar ruimte bieden
* Waarom biodiversiteitsbeleid? Uitleggen
* Richt de bestaande kennis op leefgebieden

Vragen beleid

* In welke mate zijn de prioritaire (wél draagvlak) (aandachts)soorten representatief voor de totale biodiversiteit. (Per landschap?) * stel antwoord is 'nee': wat dan ....?
* Wat zijn nog echt effectieve maatregelen voor <u>behoud/herstel</u> in het licht van grootschalige autonome ontwikkelingen. (behoud/herstel: moet je toe naar nieuw – nieuwe typen, nieuwe plekken- (realisme: gegeven de nieuwe ruimtelijke ontwikkeling niet per definitie alles opgeven))
* Hoe krijgen we de biodiverstiteitsgedachte tussen de oren van gebruikers/consumenten.
* Hoe deinieren we biodiversiteit (ook de teek, de rat?; insectenplagen) (CBD = mondiaal => nationaal verantwoordelijk)
* Doelstelling niet haalbaar. Hoe focussen op wat wél is bereikt.
* Koppel biodiversiteitsdiscussie aan bredere thema's als energie en versnippering.

<u>Ambitie na sessies</u>
Waarom ook biodiversiteit / natuur buiten EHS

* EHS is reservoir / ark maar ook risico.
* Soorten (40%) afhankelijk van niet EHS / landschap
* Karakteristiek voor het landschap = ook soorten

* Natuur dicht bij huis
* 1982 moet; is al geërodeerd t.o.v. '1950'

Stap 2: Huidige situatie

Er is nog achteruitgang.
* Door 'verdwijnen dragers' voor karakteristieke (Ned.) landschap mét soorten (bijv. m.v.h. in Groene Hart) => verdwijnen van die soorten
* Vanuit landschap wordt die 'loskoppeling' wél beleefd, vanuit de soorten niet per definitie als probleem.
* Witte gebied (matrix) <-> EHS: EHS stapeling van doelen (ganzen!); in witte gebied niet opgepakt:
* Biodiversiteit <-> EHS – doel / middel; Zomerganzen/ EHS <-> winterganzen (uit gebied)

Stap 3: Beheers- en beleidsopgaven

Voor sessies:
* Niet fixeren (meer doelen op een beperkte ruimte) maar ruimte geven.
* Hoe vertaal je begrip voor mondiaal / CBD aan lokaal = consequenties voor partijen

Na sessies:
* Vanuit natuurbeleid méésturen R.O. (regionaal)
* Natuurbeleid en landschapsbeleid (NL) 'integreren' bijv. natuuramb. NL expliciet
* Breder = óók dragers tijdig signaleren -> systeem
* Wanneer / waar grijp je in? -> Hoe – beheer en – organisatie / financieel
* Soortenbeheer + systeembeheer op elkaar betrekken – synergie en tegenstelling
* Verantwoordelijke (resultaten -> afrekenen?) bestuurslagen / maatschappelijke partijen óók buiten EHS breder/explicieter formuleren.
* Draagvlak voor natuur ontwikkelen bij maatschappelijke maatschappijen -> maatregelen.

Stap 4: Hoofdlijnen/thema's kennisacties inclusief argumentatie

Beheerders
* "Draagvlak onder spanning" -> Hoe creëer je draagvlak/enthousiasme; hoe zet je dit om in maatregelen?
* "Soorten en landschap: wat zijn karakteristieke combinaties; wat willen / beleven mensen; is 'loskoppeling' acceptabel?
* Kennissynthese op landschapsschaal – habitatniveau
* Evenredige aandacht marien – terrestrisch (zoet water)

Onderzoek biodiversiteit en klimaat op het Friese Front

- ["Beheer": waarom komen / verdwijnen soorten? Wat kan je doen aan beheer van condities?
- [Sturende mechanismen: natuurlijk, klimaat, exploitatie

Invasieve soorten mogelijkheden voor gedifferentieerde verspreiding Gebieden wel/buffers/gebieden met

Gevolgen robuuste verbindingen Effecten voor migratie van rood en grof wild

Vier boodschappen:
- Wat is – hoe meet je biodiversiteit (in de Nederlandse situatie) – wat is nog reëel? Wat is representatief? Samenhang en overlap. Aggregatieniveau.
- Voor biodiversiteit méér nodig dan 'de EHS' – effectieve maatregelen witte gebied
- Draagvlak + dragers
- Cluster Natuur (en mensen)

2.2 Beheer droge EHS

Stap 1: Ambitie 2010

* Ambitie aanpassen met drie aspecten:
  * Regulier beheer
  * Inrichting
  * Herstel
* Ecologische en economische duurzaamheid
* Duurzaamheid soorten / levensgemeenschappen = DOEL; EHS = MIDDEL
* [commitment met samenleving (beheerder/organisatie, bezoeker, etc.)]

! *Optimaal beheer:* w.o. efficiency en effectiviteit.

Stap 2: Huidige situatie

- Traditioneel beheer te duur (gras/riet)
- Bedrijfsmatige optimalisatie (moeras)
- Overgang traditioneel beheer -> ecosysteembeheer
- Heide/stuifzanden: regulier beheer onvoldoende waardoor doelen niet tot stand komen
- Beekdalen: beheer i.r.t. landbouw (optimaliseringsvraagstukken)
- Aanpassen natuurregelgeving i.r.t. natuur in 'hokjes'
- Niet gehele hoogveengradiënt wordt hersteld (slechts gedeelte)
- Versnippering in heuvelland is groot
- Geen goed monitoringssysteem i.r.t. aantonen van resultaten
- Sturing te veel op detailniveau -> levensgemeenschapniveau is gewenst
- Blijft het natuurbeleid betaalbaar?

Stap 3 : Beheers en beleidsopgaven

- Nota 'NvM' nog adequaat? (geïntegreerd bosbeheer, EHS i.r.t. EGM/OBN)
- Verschillende categorieën eigenaren werken langs elkaar heen. Organisatiebeheer i.r.t. ILG.

<u>Kennisvragen</u>

* Functievervulling 350.000 ha bos optimaliseren, zowel ecologische als economisch, hoe?
* Natuurbeheer vrijstellen van bureaucratische (overheid èn eigen organisatie) randvoorwaarden. Manier waarop dit te voltooien onderzoek!
* Optimalisatie ecologisch functioneren van het bos, op welke wijze bereiken?
* Welke ingrepen zijn nodig in het huidige systeem (beheer, regelgeving) om bovenstaande opmerking te realiseren?
* Hoe voormalige landbouwgronden (liggend in de EHS) om te vormen in natuurtypen? -> starheid regelsysteem m.n. een probleem.
* Hoe regulier beheer optimaliseren i.r.t. (1) levensgemeenschappen -> relatie schaal en intensiteit <-> faunacomponent en (2) inzet beheermaatregelen (maaien, etc.)? Prioritering in typen (korte grasland vegetaties)
* Hoe omvormingsbeheer beter in te bedden in natuurregelgeving? (= subsidiegelden). Systeemgerichte benadering
* Begrenzing gebieden i.r.t. voltooiing natuurdoel. Natuurdoel op bepaald perceel ter discussie
* Is natuurmonitoring een effectief sturingsinstrument? – ecologische – resultaatgericht
* Hoe organiseer je terreinbeheer op regionaal niveau het meest effectief/efficient? Verschillende regio's + (1) interne organisatie, (2) onderlinge samenwerking en (3) aansturing?
* Wat kost huidig beheer en wil de maatschappij dit betalen? Verantwoording i.r.t. monitoring.

* Meten van natuurkwaliteit van bovenaf en in hoofdlijnen i.r.t. gevoerde beleid. Is dit het juiste beleid?
* Onderzoek alternatieven m.b.t. beheer in het hooilangbeheer / botanische graslanden (cyclische begrazing) -> ontwikkel- en herstelwerkzaamheden.
* Begrazing als natuurlijk proces -> maatschappelijk en wat is nodig om begrazing in een natuurlijk proces in te zetten

Stap 4: Hoofdlijnen / thema's kennisacties inclusief argumentatie

- Optimalisatie Functievervulling Bos
- Natuurbeheer vrijwaren van bureaucratische randvoorwaarden
- Optimalisatie ecologisch functioneren (schaal, intensiteit)
- Hoe ingrijpen zodat het in 2018 optimaal functioneeert (thema biodiversiteit)
- Hoe omvormen van landbouwgrond naar natuurdoeltype
- Relatie schaal – intensiteit – faunacomponent t.o.v. regulier beheer
- Eenvoudiger monitoring voor beheerders
- Duurzaamheid organisatie beheer – regionalisering – versnippering
- Wat kost beheer, wil maatschappij dit betalen
- Alternatieven beheer botanische graslanden (Case effectief natuurbeheer)
- Begrazing landschapsschaal (thema 5)

Beheersplannen voor Natura 2000 -> + EHS + KRW
1) natuurkwaliteit -> ambitie -> hoe?
2) 'bron' waar beheerder kennis kan halen

2.3 Abiotische randvoorwaarden

Stap 1: Ambitie 2010

o.a. ten behoeve van VHR doelen..... stoppen achteruitgang biodiversiteit 2010
1. Voldoende kennis van abiotische randvoorwaarden per natuurdoeltype, soort
2. Voldoende kennis van abiotische randvoorwaarden op gebiedsniveau
3. Voldoende kennis van abiotische randvoorwaarden op niveau maatregelen.

Stap 2: Huidige situatie

Ad 1 Diverse systemen / natuurdoeltypen / soorten: onvoldoende abiotische randvoorwaarden
Ad 2 Onvoldoende vuistregels voor gebiedsniveau / bedrijfsniveau
Ad 3 Onvoldoende vuistregels met betrekking tot maatregelen
Algemeen : Veel bestaande kennis, maar beter te ontsluiten

Stap 3 : Beheers en beleidsopgaven

Stap 4: Hoofdlijnen / thema's kennisacties inclusief argumentatie [1]

* Kansrijke locaties voor effectgerichte maatregelen -
* Monitoring + evaluatie effectgerichte maatregelen + natuurontwikkeling (o.a. waarom soms geen succes?) inclusief vertaalslag van de kennis -> haarvatenpraktijk)
* Abiotische randvoorwaarden bepaalde systemen uitbreiden / versnellen (= basis voor ontwikkeling van maatregelen)
* Synthese bestaande kennsi van functioneren ecosystemen ten behoeve van maatregelen (Ook in relatie tot KRW zoete wateren)
* Valideren van modellen
* Praktijkonderzoek critical loads
* Effecten klimaatverandering / welke maatregelen in dat verband

* Hoe herstel miniralenbalans? Is door beleid op land de P-toevoer naar de kustzone van april-juni te verhogen?
* Hoe voormalige landbouwgrond inrichten
* Welke maatregelen in landbouw ten behoeve van natuur
* Veenvorming / bodemdaling / veenafbraak

2.4 Ruimtelijke kwaliteit EHS en VHR

Stap 1: Ambitie 2010

* Duidelijkheid over rijkddoelen / middelen
* Gebiedsgericht beleid / samenwerking tussen spelers (bestuurders)
* Natura 2000 beheerplannen geïmplementeerd (beleid + beheer)
* Realisatie EHS:
  - Grond verworven
  - Inrichting
  - Monitoring geregeld
  - Kwaliteit gedefinigeerd en gerealiseerd. Gedeeld + consequenties getrokken door alle partijen
* Robuuste verbindingen: realisatie van gehele trajecten. Goede planologische verankering.
* Ontsnippering: knelpunten opgeheven (in functie van ecologische doelstellingen en in ruimtelijke samenhang
* Helderheid over juridische kaders

Stap 2: Huidige situatie

* Netto EHS is onduidelijk
* EHS: status doelenkaart is onduidelijk
* Start opstellen N-2000 beheerplannen
* Robuuste verbindingen: Vrijwilligheid, geen tracé-besluit dat bindend is, snel bottle necks
* Ontsnippering; geen relatie tussen EHS doelen en ontsnipperingsmaatregelen

Stap 3: Beheers- en beleidsopgaven

* Regie op uitvoering tussen rijk en provincies (afspraken)
* EHS doelstelling SMART en afgesteld op maatschappelijke omgeving
* Behouden overzicht uitvoering
* Bestuurlijk draagvlak voor uitvoering VHR vergroten / handhaven
* Overbruggen scheiding N2000 / EHS / leefgebieden
* Particulieren van meer kensi voorzien (via Bosschap)
* Ontsnippering: regie is essentieel -> communicatietraject
* Visie op juridische consequenties van beleid
* Evaluatie effectiviteit inrichtingsmaatregelen EHS (onderzoek is net gestart)

Stap 4: Hoofdlijnen / thema's kennisacties inclusief argumentatie

* Hoe kunnen we contact bestuurslagen structureel verbeteren
* Hoe faciliteer je oplossingen zoeken binnen N2000 beheerplantraject (o.a. voorbeeldgewijs) – let op de 'informele werkelijkheid'
* Vraag 5: Hoe zitten de ecosystemen in elkaar: verbreden tot alle landschappen N2000 en rest EHS (kerngebieden + functies evz's daartussen)
* Zorg er voor dat het steunpunt VHR bij DK goed gevoed wordt door kennis en praktijk (incl. vragen 12, 13, 14) (toegankelijk maken juridische kennis)

* Vraag 7 Robuuste verbindingen: Verbreden tot EHS (N.B. EHS is middel geen (eind)doel)
* Ex ante evaluatie doorwerking WRO naar provincie en gemeente (in relatie tot EHS/VHR)
* Hoe gaan we om met de (beperkte) maakbaarheid van natuur in relatie tot compensatie (let op: er komt een EU-manual over) /saldobenadering, handhaving/toetsing/ in relatie tot vrag 8 (onderdeel)
* Ondersteuning ILG-proces met betrekking tot borging natuurkwaliteit
* Relatie tussen landelijke en gebiedsdoelen (zowel N2000 als LNDK): afwegingskaders (ecologische) voorbereiding bestuurlijke trajecten (nr 6) + grensoverschrijdend (i.r.t. 15)
* Favourable reference ranges vaststellen (N2000)
* Kennisinfrastructuur monitoring N2000 (gebruik bestaand, formuleren extra) -> continuering WOT-IN-project + toegehankelijk maken juridische kennis (i.r.t. 19)
* Hoe zet je globale beleidsdoelen om in meetbare doelen? En hoe gebruik je ecologische meetresultaten om alle beleidsdoelen (niet alleen ecologische) goed mee te evalueren en daar consequenties aan te kunnen verbinden? Let op veel bouwstenen, maar overall-visie ontbreekt. Gaat o.a. om signalerende versturen verklarende meetnetten (dan heb je uiteraard hypotheses nodig)
* Eisen te stellen vanuit N2000 aan aansturing en financiering beheer(ders) (PB, SBB, RWS, Defensie)
* Ontwerp monitoringssysteem effectiviteiten ontsnippering & evz's
* Verklarend (niet alleen ecologische) vervolg op signalerend onderzoek (2006) naar resultaten natuurontwikkeling

Oude vragen:
* Hoe ga je om met kansrijke gebieden voor natuur buiten de EHS in relatie tot herbegrenzing
* Moeten natuurdoelen blijven zoals ze zijn
* Belang kleine gebieden voor EHS (geldt ook voor binnen EHS)
* Kennis over (bedreigde) soorten buiten EHS (ecologische, sociaal economisch ruimtelijke ordening – gebiedsgericht beleid
* Hoe groot moeten kleine natuurgebieden minimaal zijn om nut te hebben
* [Inkaderen VHR en KRW in internationale integrale ecologische benadering
* [HR art. 10: hoe te realiseren in Nederland
* [Aansluiting EHS met PEEN, incl. grensoverschrijdend

2.5 Landschap

Voor het thema Landschap is geen uitwerking op flappen beschikbaar. Hier wordt een weergave gegeven op basis van stukken waarin de resultaten van de workshop en van de gelijktijdig gehouden 'Themamiddag Beleidsondersteunend Landschapsonderzoek' zijn meegenomen.

Discussieweergave
- Kijk in de diepte naar wat de verschillende concepten/modellen te bieden hebben. Hoe kan het dat de London Green Belt zolang succesvol kan zijn?
- Koppeling naar landschapsontwikkelingsplannen. Kun je die sterker verankeren in bestemmingsplannen? Landschapstoets opleggen, te beginnen bij Nationale Landschappen.
- Hoe gaat men om met LOP's in het buitenland, bijvoorbeeld in Duitsland, waar de verschillende Länder ze verschillend invullen. Ook het Franse systeem kan nuttige informatie geven. En hoe is de provincie Noord-Holland erin geslaagd Waterland open te houden?
- Wat vinden bewoners, in hoeverre worden ze betrokken bij LOP's? Kernkwaliteiten moeten behouden blijven. Bewoners, ondernemers, beleidsmakers roepen het allemaal, maar wat bedoelen ze nou precies? Heeft men het over hetzelfde? Wat is harmonie waard? Iedereen moet het eens zijn over doelen. Beleid wordt in de gebieden gemaakt.

- Nationale Landschappen zijn te klein om afzonderlijk te marketen. Ze hebben wel een specifiek deel van de regionale recreatiemarkt in handen, maar (inter-)nationaal zijn ze te klein. Wat is de optimale korrelgrootte? Dit zou je ook van het buitenland kunnen leren.
- Sociaal leren zou tot de invulling van kernkwaliteiten moeten leiden. Reframing scenario's die groeiprocessen definiëren en zoeken waar kritieke punten liggen. Hoe in te passen in de RO?
- Monitoren hoe de doorwerking van het rijksbeleid plaatsvindt: essentiële beleidsinfo moet beschikbaar komen. Monitoren op kwaliteiten. Maar veel wordt overgelaten aan provincies, en die vullen het op eigen manier in, waardoor monitoring steeds lastiger wordt. WRO heeft ook een 5-jarige monitorverplichting. Dit is een open regeling, de uitdaging is om dit goed te benutten. Niet alle aandacht op NL aub (vgl witte vlekken EHS)! Kijk welke verschillen er ontstaan tussen landschappen binnen en buiten Nationale Landschappen, als indicatie voor de effectiviteit van het beleid.
- Monitoring kleine landschapselementen: iedereen doet het op eigen houtje, maar een gezamenlijk systeem is wenselijk. Dit sluit aan bij aanbevelingen uit het project Indicatoren voor Landschapskwaliteit (Arjan Koomen).

Ambitie / beleidsopgave
De ambitie is een levend landschap met duurzaam perspectief. Veranderingen in een landschap zijn vanzelfsprekend omdat een landschap juist niet statisch maar levend is, maar dat verplicht ons ook tot een voortdurende aandacht, betrokkenheid en inspanning om behoud door ontwikkeling mogelijk te maken. Het duurzame perspectief geeft de richting van de verandering aan. Met het vaststellen in 2004 en 2005 van de Nota Ruimte, de Agenda Vitaal Platteland, het uitvoeringsgerichte Meerjarenprogramma 2 en de ratificatie van het Europees Landschapsverdrag hebben de overheid en de Tweede Kamer helder de politieke relevantie van het landschapsbeleid bevestigd en de verantwoordelijkheid voor het landschapsbeleid op zich genomen. Uitwerken en uitvoeren van het beleid wordt nadrukkelijk vormgegeven samen met en door de maatschappelijke stakeholders. Voorbeelden zijn de ondertekening van het landschapsmanifest door de 33 belangrijkste maatschappelijke groeperingen voor landschap in het landelijk gebied en samenwerkingsverbanden die worden opgezet in de Nationale Landschappen.

Uitgangssituatie
Er is toenemende maatschappelijke aandacht voor de kwaliteit en waarden van het landelijk gebied. Verstedelijking, verrommeling en vervlakking zorgen dat het landschap snel in kwantiteit en kwaliteit achteruit gaat. Mensen herkennen zich niet helemaal meer in hun landschap. Voeg daarbij de grote veranderingen door de wateropgave als gevolg van de klimaatverandering en een grote beheer-problematiek als gevolg van ontboering door veranderingen in het Europese landbouwbeleid. Er is ook nog een toegankelijkheidsprobleem in het landelijk gebied, gekoppeld aan grondeigendom en -gebruik. Aan de andere kant is er versterking nodig van potentiële winstkansen, zoals de economische waarde van een kwalitatief hoogwaardig landelijk gebied voor toerisme, recreatie, streekgebonden productie.

Hoofdlijnen / Kennisthema's
Omdat landschapsproblematiek zich voornamelijk op regionale schaal manifesteert is maatwerk voor kennis essentieel. Iedere regio is anders, is eigen, heeft zijn eigen sterke en zwakke punten en zijn specifieke ruimtelijke opgave. Naast de kennisbehoefte op nationale schaal is er daarom ook behoefte aan kennis op regionale schaal, over regiospecifieke inhoudelijke onderwerpen, processen, netwerken en handelingsperspectieven. Die kennis moet op het juiste moment bij de juiste persoon terecht komen, stromen en benut worden, waarbij inhoudelijke en proceskennis gelijk op gaan. De integrale focus van landschap heeft een probleemoplossend vermogen voor sectorale belangentegenstellingen en kan de katalysator zijn in gebiedsprocessen.Relevante subthema's zijn:

1. Maatschappelijke behoefte en bewustwording van, draagvlak voor en discussie over landschap. Het belang voor en beelden en concepten bij diverse groepen mensen;
2. Kennisvertaling voor, -verspreiding en uitwisseling van beschikbare kennis naar regionale kennisnetwerken;

3. Kennis genereren over specifieke opgaven zoals ondernemen met landschap, duurzaam beheer, innovatieve financieel-organisatorische constructies en voorbeeldontwerpen van 'behoud door ontwikkeling' van verschillende ruimtelijke functies/functiecombinaties.

Kennisvragen:
- Habitateisen van typische soorten van open cultuurlandschappen
- Onderzoek naar cultuurhistorische en archeologische waarden
- Hoe maak je alle betrokkenen van gebiedsprocessen bewust van de landschappelijke waarden van een gebied zodat zij die waarden bewust meenemen in hun afwegingen in het proces?
- Welke verschillende beelden en concepten over landschap leven er bij de belangrijkste belanghebbenden? En hoe kan hierover kennisuitwisseling en discussie plaatsvinden?
- Wat is de maatschappelijke behoefte aan landschap van de diverse groepen mensen (jongeren, ouderen, allochtonen, etc.)?
- Hoe kunnen deze groepen bewust gemaakt worden? Welke vormen van voorlichting en educatie zijn hiervoor nodig en beschikbaar?
- Hoe kan de inhoudelijke globale kennis over landschap, die massaal beschikbaar is, vertaald worden naar het gewenste schaalniveau waarop die kennis noodzakelijk is en benut moet worden?
- Hoe organiseer je een goedlopende kennisketen voor landschap?
- Op welke wijze wenst de gebruiker van landschapskennis dat deze beschikbaar en bereikbaar is?
- Hoe kan je ondernemen met landschap en in een landschap, zowel binnen de strakkere beleidskaders van de Nationale Landschappen als daarbuiten?
- Zijn er voorbeelden op regioniveau van ontwikkelen met kwaliteit en/of behoud door ontwikkeling voor alle landschapvormende functies (zoals wonen, werken, recreëren, energiewinning, etc.)?
- Welke maatschappelijke en natuurlijke trends hebben grote ruimtelijke effecten en daarmee impact op de landschapskwaliteit?
- Welke vormen van duurzaam beheer zijn er in de verschillende landschappen nodig en beschikbaar?

2.6 Ecologische doelen en maatlatten waterbeheer

Stap 1: Ambitie 2010

1 KRW: goed geïntegreerd op VHR-doelen – monitoring – maatregelen + ondersteunen voor EHS-doelen - EHS afgestemd op waterdoelen
2 WBZI: Goede (bestuurlijke) afweging met kosten-baten in evenwicht voor verschillende sectoren <-> KRW-doelen / EHS-doelen
3 a Met aandacht voor voorkomen afwenteling op N-gebieden; externe integratie water opgave met overige ruimtelijke opgaven (beleidsdoelen)
  b integratie. Zie beleidsdoel: teweinig – te veel = opgeslot -> zie MJP evenwichtig uitvoeren van vasthouden, bergen en afweren..
  c WBZ – KRW elkaar laten versterken
4 Overig: Voorkomen van afwenteling zoet -> zout (KRW -> EMS), zout - > zoet (zoutindringing)
5 Behoud / herstel cultuurhistorie

Stap 2: Huidige Situatie

1 Doelen VHR-KRW gefragmenteerd in ontwikkeling: afstemming + uitwisseling kan veel beter; nu nog gescheiden trajecten. Schaal en abstractieniveau-fasering kunnen verschillen. Doelen KRW-EHS niet op elkaar afgesteld -> heeft geen aandacht. Doelen KRW-AHS niet op elkaar afgestemd -> heeft wel aandacht. Visserij en recreatie.
2 Weinig sturind op MKBA. B is onduidelijk ingevuld. Aan maatregelenpakket wordt al wel gewerkt -> niet volgens uniforme systematiek

3 a Kaders voor externe integratie aangereikt (GGOR, norm wateroverlast (NBW))
  b Probleem = groot, afz. in kaart gebracht (droogtestudie, wateroverlast/veiligheid). Afstemmen verdroging – overlast nog niet in beeld bij WS. Natuurlijk peilbeheer, minder versnippering waterbeheer (krijgt wel aandacht nog niet geïmplementeerd)
  c Mogelijkheden worden verkend, uitwerking moet nog plaatsvinden
4 Probleem onduidelijk; is in verkenning. Zoet-zout overgangen in onderzoek
5 Aandacht begint te komen

Stap 3: Beheers- en beleidsopgaven

1 Faciliteren van integratie (in- en extern) van belangen en doelen
2 In beeld brengen van meest effectieve maatregelen die meerdere doelen dienen
3 Opsporen van kansen met name in EHS voor natuur– en landschapsherstel die voortkomen uit externe ontwikkelingen
4 Bepalen van (ambitie) LNV-inzet KRW-doelen + maatregelen als inzet richting V&W/regio
5 Afstemming monitoringsmethodieken voor KRW-VHR-WB21-EHS-Gewasbescherming-Mest en passend binnen WOT (Nieuwe datacollectie verordening)
6 Aansluiten beleid op uitvoering de regio (zorgen dat .....)
7 Extra aandacht voor vis in integratieslag van doelen (vis heeft veel publieke aandacht + recreatie + cultuurhistorie) Water is leuk! -> kans beter benutten
8 Hoe kunnen KRW en EHS elkaar versterken
9 Compleet beeld van Baten voor KRW-EHS-WB21 kwaliteit landelijk gebied, recreatie enz. (alle sectoren)

Stap 4: Hoofdlijnen / thema's kennisacties inclusief argumentatie

1,4 Slootbodemprocessen: rol in effect van maatregelen, relevant voor doelbepaling <-> maatregel
1,4 Effect 'langere aanvoerweg': welke inrichting/lengte nodig, hoe groot is het effect
5 Hoe is monitoringsverplichting (WOT) kosteneffectief in te vullen
1,2,4 Welke maatregelen dienen niet alleen waterkwaliteit / natuur, maar ook terrestrisch? Uitbreiden naar positief effect op andere beleidsdoelen
Toegankelijkheid / overizcht van beschikbare kennis
6 Juridische kennis: wie is voor welke kosten / maatregelen verantwoordelijk (=discussie tussen V&W en LNV)
1,4 Update HELP verbijzondering (ten behoeve van bestuurlijke ruzies rond vernatting) en implementatie in waternood
1,2,4 Completering ((a)biotische) randvoorwaarden voor VHR-doelen (benut bestaande databases meer), idem voor KRW-typen
1,6 Wat zijn bestuurlijke knelpunten in de afstemming van doelen; en hoe slecht je ze (op regionaal niveau)
7 Hoe kun je water 'leuker' maken: recreatie, cultuurhistorie
8 Hoe kunnen KRW en EHS elkaar aanvullen
9 Wat zijn de beaten
1,2 Wat zijn de omslagpunten (ook in nutriëntgehaltes) tussen goede – matige kwaliteit
7 Hoe kunnen we de diversiteit aan vis vergroten en leeftijdsopbouw verbeteren, speelt voor KRW + VHR (+ EHS)
3 Waar liggen de kansen voor natuur- en landschapsherstel (met name natte natuur – KRW) in relatie tot externe ontwikkelingen
Hoog water: inundatie en natuur waar is het mogelijk in relatie tot EU herstelverordening Aal

Niet vergeten: RvR: ontwikkeling riviernatuur uiterwaarden / EHS -> waar liggen kansen?

2.7 Mariene EHS

Stap 1: Ambitie 2010

1. Delta: Estuarien herstel vanuit N2000 doelstellingen met duurzaam voortbestaan van (andere) functies PPP
2. Wadden: Implementatie van de PKD Instandhoudingsdoelstelling duurzame bescherming en ontwikkeling
3. Beide: produs 2 - Duurzame schelpdiervisserij
4. Noordzee, ten behoeve van behoud / biodiversiteit / herstel en duurzame visserij
5. VHR-Ospar gebieden aanwijzen
6. Ecosysteembenadering uitwerken (EMS)
7. Randvoorwaarden beheer en gebruik
8. Studie netwerkgedachte
9. Kennisontwikkeling Mariene soorten (in het bijzonder benthosenvis) FF-wet, vogels en relaties
10. Kennis ecosystemen in relatie tot productiviteit (GVB, KRW, VHR, BB Schelpdiervisserij)

Stap 2: Huidige situatie

11. Besluit kier kier Haringvliet: Plantstudie Krammer-Volkerak, doorlaatmiddel Veerse Meer; experiment verversing Grevelingen
12. Afronden PKB; begin beheer- en ontwikkelingsplan (3 jr) 2009
13. Beleidsbesluit schelpdiervisserij
14. 1. Eerste voorstel 2006 ministerraad (IBN)
    2. Moet nog worden uitgewerkt (EMS/Groenboek)
    3. –
    4. Moet nog worden uitgewerkt
    5. Ongoing en voor andere soorten moet uitwerking nog volgen
    6. BB is vastgesteld en herstelplannen GVB

Stap 3: Beheers- en Beleidsopgaven

* Implementatie Natura 200, KRW en Schelpdierbesluit
* Inpassing duurzaam medegebruik
* Uitwerking EMS + Groenboek
* Uitwerking ecosysteembenadering GVB
* Aanwijzen MPA's Ospar

Stap 4: Hoofdlijnen / thema's kennisacties inclusief argumentatie

1. Waar kun je welke estuariene doelstellingen het beste realiseren in de Delta (ecosysteembenadering).
   Wat is duurzaam medegebruik in de Delta (mogelijkheden) N2000, maatschappelijk belang.
2. Natura 2000: Consequenties en haarlheid doelen van de PKB
   Aanleveren kennis voor beheerplannen (Waddenzee en Eems Dollard)
3. Verduurzaming schelpdiervisserij (implementatie beleid)
4. 1 en 4: Nadere uitwerking gebiedsbescherming en instandhoudingsdoelen gebied + netwerkgedachte EMS (EEZ en afronding kust)
   2 en 5: Kennis ecosystemen t.b.v. ecosysteembenadering (soortenkennis en uitwerking concept
   6 : (Optimalisatie) mariene productiviteit in relatie tot duurzaamheid
   3 : Opstellen + randvoorwaarden gebruik beheerplannen gebieden EEZ (VHR, Ospar)

2.8 Natuur, jeugd en gezondheid

Stap 1: Ambitie 2010

* Praktisch natuur onderwijs
* Bewijsvoering voor beleid NJD in orde – Gezondheid breed: Fysiek. Welzijn, enza.
* Natuur heeft plek gevonden (interdepartementaal).
  - gezondheid
  - jeugdbeleid
  - ...
* Pilot naar mainstream
* Jeugd komt meer in natuur – directe leefomgeving (GIOS), EHS, Cultuur Landschap
* Belang van natuur / groen breed erkend en op waarde geschat. Speciaal voor jeugd / kinderen, buitenspelen.
* De jongeren en de natuur/milieu organisatie dichter bij elkaar – jongeren participatie

Stap 2: Huidige situatie

* Basis nog niet voldoende versus de dun
* Groene gelovers versus witte sceptici
* Ca 70% jeugd komt (bijna) niet in de natuur
* Jongeren voelen zich niet aangetrokken tot natuur/milieu-organisaties (lidmaatschap, vrijwilligers)
* Minder groen in de stad – minder spelen/gebruik van groen
* Virtuele natuur ervaring vervangt 'echte' natuur ervaring
* Positieve energie / aandacht voor pilots groene projecten
* Potentie in groene organisaties / lokatie (lokaal en nationaal)

Stap 3: Beheers- en beleidsopgaven

* Natuur wordt optimaal benut voor de gezondheid van de mensen, inclusief kids
* Natuur voor mensen wordt echt mensen voor natuur, maar dan andersom ☺
* Natuur wordt verbreed naar groen, meet eenduidig instrumentarium
* Integraler bekijken in plaats van sectoraal
* Jongeren dialoog / participatie jeugd plek in beleid
* Verband theorie en praktijk
* Beschikbaarheid groen vergroten
* Beheerstrategie / kennismanagement pilots

Stap 4: Hoofdlijnen / thema's kennisacties inclusief argumentatie

1. MKBA-analyse:Betekenis natuur (preventief) voor gezondheid en welbevinden (sociaal en economisch)
2. MKBA-analyse:Betekenis natuur (curatief) voor gezondheid en welbevinden (sociaal en economisch)
3. Voorwaarden voor voldoende maatschappelijk draagvlak voor natuur (behouden dan wel vergroten)
4. Bewustwording risico's i.r.t. aansprakelijkheid, veiligheid van burgers bv. bij beleid grote grazers
5. Speeldernis als ontwikkelingsconcept voor agrarische sector
6. Nieuwe natuurverhalen (filosofisch: esthetisch, intrinsiek en benutting, essaybundel als basis voor natuurbeleidsplan 2010
7. Spelen in de stad versus spelen in de natuur: Welke kansen liggen er voor buitenruimte

scholen, groen in de wijk, stadspark, natuurgebied
8 Kansen voor inzet vrijwilligerswerk bij onderwijs: natuurouders bij basisscholen, maatschappelijke stage voor middelbare scholier
9 Kennis-groenvouchers: - Natuurabon. scholen - groen CJP voor leerling
10 Betekenis natuur voor specifieke doelgroepen (gehandicapten, ouderen, kinderen, gedetineerden)
11 Bijdrage van groen/natuur aan opgroeien kinderen (mentaal, motoriek, allergieën)

12 Hoe natuurproblemen (biodiversiteit) en gezondheidsrisico's verbinden: Waar is natuur een bedreiging voor de gezondheid? (muggen, teken, rups, vos
13 Hoe op scholen onderwijsprogramma’s updaten
14 Hoe natuur meer te laten beleven / bezig zijn / aanraakbaar maken
15 Via welke concepten kun je de jongeren als vrijwilliger betrekken bij natuur (lichtgroene wildzoeker)
16 Vanuit welke concepten bijscholing leerkrachten opzetten, ook initieel bij PABO
17 Betekenis groen dichtbij en natuur veraf in de verschillende levensfase ven mens
18 Buitenspelen: belang en functie in verschillende culturen, met aandacht voor jongens/meisjes, en verschillende leeftijdscategorien
19 Follow-up van RMNO-rapport Natuur en Gezondheid
20 Is er wel een McDonaldsfactor. Hoe deze in natuur te vinden/verzamelen. Marketing concept. Toespitsen op jeugd.
21 Via welke kanalen kunnen wij jongeren bereiken.
22 Stake-holder analyse. Facilitering van maatschappelijke organisaties met kennis t.b.v. draagvlak en beleving, koppeling met DV-lijn progr JNG
23 Maatvoering groen in de stad en hoeveelheid fijnstof
24 Natuur meekoppelen met andere functies (fijnstofsanering) groen in de stad voorbij agrarisch natuurbeheer
25 In welke gebieden in Nederland komen vitaminedeficiëntie voor? Wat gebeurt er en hoe verhelp je het?
26 MKBA: kosten doorberekenen van vervuiling i.r.t. VN rapportage Ecosystem Assessment

27 Mogelijkheden beleving in combinatie met natuurbeleid (dag-, wandel-, vaar- en verblijfsrecreatie
28 Hoe burgers betrekken bij beheer (educatie, zorg)
29 Wat is toegankelijkheid voor specifieke doelgroepen
30 Wat kan energetische landbouw bijdragen aan gezondheid-natuur
31 Stake-holder analyse: Behoefte zorg-partijen 'om met natuur te kunnen werken'

Toevoegen:
MKB Onderwijs speel natuur
Rol Zorgverzekeraars

3 EHS onderzoek 2007

3.1 EHS in de kaderbrief DLO 2007

De noodzakelijke vernieuwing van het DLO-onderzoek wordt jaarlijks verwoord in de kaderbrief DLO.
Voor het cluster EHS is in de 'kaderbrief DLO 2007' gebruik gemaakt van de kennisdag natuur van maart j.l. De tekst in de kaderbrief van het cluster EHS vindt u hier:

Beleidsopgave
Internationale ontwikkelingen
De komende jaren is de implementatie van een aantal EU richtlijnen aan de orde, die geheel of gedeeltelijk in het kennisdomein van de EHS vallen.

- Implementatie van de Vogel en Habitatrichtlijn. De aanwijzingsbesluiten zullen in 2006 worden gepubliceerd. Volgend op de publicatie van de aanwijzingsbesluiten zullen de beheerplannen worden opgesteld. De eisen aan de beheersplannen zijn door een aantal discussies in de Tweede kamer hoog: o.a. duidelijkheid te geven over de externe werking en de effecten van bestaand gebruik. De Quickscans VHR-KRW en bestaand gebruik hebben een eerste inzicht gegeven in de omvang van de problematiek die moet worden opgelost. Kennisontwikkeling en kennismontage op dit vlak is essentieel en urgent.
- Implementatie Kaderrichtlijn water. In het domein van het cluster EHS is de relatie tussen de KRW en de VHR evident. De Quick Scan VHR- KRW geeft een duidelijk inzicht in de gebieden waarin een interferentie optreedt tussen de beide richtlijnen. Het oplossen van de problematiek heeft vanuit de VHR gezien voor een 16 tal gebieden een zeer hoge urgentie. Om tot een oplossing te komen is kennisontwikkeling en kennismontage cruciaal. In 2007 en 2008 moet de basis voor de opstelling van de beheersplannen KRW gereed zijn. Beheersmaatregelenpakketten KRW moeten in 2009 klaar zijn.
- De Europese Mariene Strategie ligt ter eerste besluitvorming voor in de Milieuraad. Een eerste quick scan wordt uitgevoerd naar de mogelijke effecten die dat voor het Nederlandse beleid zal hebben wordt uitgevoerd. Een intensivering van de mariene kennisontwikkeling is noodzakelijk om voorbereid te zijn op de EMS.
- Met de ratificatie van het Europese Landschapsverdrag hebben de overheid en de Tweede Kamer de politieke relevantie van het landschapsbeleid bevestigd. De Minister heeft aangeven in zijn laatste jaar de dialoog Landbouw-Landschap/Nationale Landschappen te willen voeren en de relatie in te vullen, mede vanuit de faciliterende kennisrol van LNV.

Nationale ontwikkelingen

- Veel van de uitvoerende verantwoordelijkheden van het natuurbeleid worden overgedragen aan de provincies via het ILG. Kennismiddelen blijven daarbij geconcentreerd op het Rijksniveau. Dit betekent dat er facilitering van kennisontwikkeling en kennismontage tbv de provincies een extra impuls zal moeten krijgen. Deels loopt dat parallel met de kennisontwikkeling die nu gaande is maar voor een deel zullen er ook specifieke vragen komen van de decentrale overheden.

Kennisvragen

- De eerste tranche aanwijzingsbesluiten voor de Vogel- en Habitatrichtlijn zal naar verwachting worden vastgesteld medio 2006 de laatste tranche zal begin 2007 worden

vastgesteld. In de komende drie jaar daaropvolgend zullen beheersplannen moeten worden gemaakt. Door de toezeggingen die aan de Tweede Kamer gedaan zijn, moet er voor de beheerplannen en het oplossen van complexe hydrologische problemen een kennisintensief traject worden gevolgd. Niet alle kennis is beschikbaar voor een deel moet deze kennis worden ontwikkeld voor een deel moet een gebiedsgerichte vertaling worden gemaakt.

- Ten behoeve van de Europese Mariene strategie (EMS, de "Thematische Strategie Marien Milieu" van de EC) is kennisontwikkeling urgent gericht op de bescherming en het behoud van de zeebiodiversiteit en het zeemilieu en het optimaal gebruik van de Europese zeeën en oceanen.
- Ontwikkeling van geïntegreerde kennis over wensen, mogelijkheden en risico's om de Nationale Landschappen op de kaart te zetten. Hierbij ligt de focus op ondernemerschap waarbij landbouw, landschap, natuur en recreatie gecombineerd wordt.
- De minister heeft aangegeven het thema Jeugd – natuur - gezondheid nadrukkelijk op de agenda te zetten. De wetenschappelijke basis is nog zeer mager en vergt toegepaste kennisontwikkeling zoals verkenning maatschappelijk veld, speelnatuur en onderwijs (stakeholder analyse), inventarisatie wensen en behoefte van de jeugd t.a.v. natuur en diverse realisatievormen.

3.2 EHS in de Open Programmering 2007

Binnen het LNV-budget Open Programmering Onderzoek is voor 2007 ?2,5 miljoen gelabeld voor EHS-gerelateerd onderzoek. Hiervan is ?0,8 miljoen bestemd voor opdrachten gekoppeld aan het kennisnetwerk OBN.

In bijlage 3 is een overzicht opgenomen van de kennisvragen die worden uitgezet via de Open Programmering.

Bijlage 1 Lijst deelnemers

Thema: Biodiversiteit, soorten en klimaatverandering

organisatie	*afdeling*	*voornaam*	*tussenv.*	*achternaam*
Provincie Utrecht		Ron		Beenen
Ministerie van LNV	DRZ - Noord	Cees	van	Berkel
Alterra		Rienk Jan		Bijlsma
Bosland Adviesbureau	.	Ido		Borkent
Wageningen Marien		Niels		Daan
KUN/Milieukunde	Stichting Bargerveen	Gert-Jan	van	Duinen
DLG		Wouter	van	Heusden
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Pieter		Joop
Ministerie van LNV	Directie Natuur	Ronald		Lanters
VZZ		Herman		Limpens
Altenburg & Wymenga ecologisch onderzoek bv		Ernst		Oosterveld
Ministerie van LNV	Directie Natuur	Ron		Ravensteijn
Staatsbosbeheer	Afd. Terreinbeheer	Meta		Rijks
Natuurlijk Platteland Nederland		Barbara		Rodenburg
Ministerie van L NV	DRZ - Zuid	Vanessa		Silvertand
SOVON Vogelonderzoek Nederland	Afdeling Toegepast Onderzoek	Wolf		Teunissen
De Vlinderstichting		Theo		Verstrael
De Natuurkalender		Arnold	van	Vliet
Provincie Limburg		Paul		Voskamp
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Wim		Wiersinga

Thema: beheer droge EHS

organisatie	*afdeling*	*voornaam*	*tussenv.*	*achternaam*
Stichting Twickel		Hans		Gierveld
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Gerard		Grimberg
Ministerie van LNV	Directie Natuur	Marleen	van der	Ham
Stichting Landschapsbeheer Nederland		Gerrit-Jan	van	Herwaarden
Provincie Limburg		Lex		Hoefnagels
Natuurlijk Platteland Nederland		Joost		Klaver
Ministerie van LNV	Directie Regionale Zaken	Leen		Kool

KNBV		Jaap		Kuper
Staatsbosbeheer	Afd. terreinbeheer	Janneke	van	Montfort
De Landschappen		Piet	van den	Munckhof
Landschapsbeheer Nederland		Aad	van	Paassen
Ministerie van Defensie		Roy		Pillen
Vereniging Natuurmonumenten		Henk		Siebel
DLG		Harm		Smeenge
Ministerie van LNV	Directie Natuur	Nicolette		Strik
Bosschap		Evelien		Verbij
Federatie Particulier Grondbezit		Nienke		Welle
Alterra -		Martijn	van	Wijk
Unie van Bosgroepen		Arno		Willems

Thema: abiotische randvoorwaarden

organisatie	*afdeling*	*voornaam*	*tussenv.*	*achternaam*
KIWA		Camiel		Aggenbach
Staatsbosbeheer		Cor		Beets
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Henk		Beije
Universiteit van Utrecht		Roland		Bobbink
Ministerie van LNV	Directie Natuur	Joop	van	Bodegraven
Alterra	Ecologie en Ruimte	Han	van	Dobben
KUN/Milieukunde	Stichting Bargerveen	Hans		Esselink
Staatsbosbeheer		Jan		Holtland
Ministerie van LNV	Directie Natuur	Jep		Karres
DLG		Peter	van der	Molen
Provincie Noord-Brabant		Wiel		Poelmans
Provincie Gelderland		Marti		Rijken
Katholieke Universiteit Nijmegen	Aquatische Ecologie en Milieubiologie	Jan		Roelofs
KIWA		Han		Runhaar
Vereniging Natuurmonumenten	Terreinbeheer	Nico		Straathof
Ministerie van VROM		Henk		Striekman
Alterra		Wim	de	Vries

Thema: Ruimtelijke kwaliteit EHS en VHR

organisatie	*afdeling*	*voornaam*	*tussenv.*	*achternaam*
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Dick		Bal
Ministerie van V&W	RIKZ	René		Bol
Provincie Zuid-Holland		Wim		Heijligers
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Rob		Hendriks
Ministerie van LNV	DRZ vestiging West	Desiré		Karelse
Raad voor het Landelijk Gebied		Bas	van	Leeuwen
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Jaap		Paasman
Ministerie van LNV	DRZ vestiging Zuid	Wouter	van	Sambeek
Staatsbosbeheer	Afd. Terreinbeheer	Piet		Schipper
DLG		Marcel		Schrijvers
Alterra		Eveliene		Steingrover
De Vlinderstichting		Chris	van	Swaay
Vereniging Natuurmonumenten		Bart	van	Tooren
Ministerie van LNV	Directie Natuur	Carleen		Weebers
WUR		Mariëlle	van der	Zouwen

Thema: Landschap

organisatie	*afdeling*	*voornaam*	*tussenv.*	*achternaam*
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Louis		Fliervoet
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Niek		Hazendonk
Ministerie van LNV	Directie Platteland	Annegien		Helmens
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Monique		Hootsmans
Alterra		Arjan		Koomen
Ministerie van LNV	Directie Natuur	Joost	van der	Linden
Alterra		Joke		Luttik
DLG		Rob	le	Rütte

Thema: Ecologische doelen en maatlatten water

organisatie	*afdeling*	*voornaam*	*tussenv.*	*achternaam*
Vereniging Natuurmonumenten		Annemiek		Boosten
Ministerie van LNV	DRZ Noord	Cees	van den	Brand
Unie van Waterschappen		Pia		Eckstein
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Mariken		Fellinger
Ministerie van LNV	DRZ Oost	Siep		Groen
Ministerie van LNV	Directie Platteland	Elze		Hemke
Ministerie van LNV	Directie Natuur	Astrid		Hilgers
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Jan		Huinink
Ministerie van LNV	Directie Visserij	Jan		Klein Breteler
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Thamar		Kok

Alterra		Cees		Kwakernaak
Ministerie van LNV	Directie Landbouw	Nancy		Meijers
Ministerie van V & W	RIZA	Diederik	van der	Molen
Alterra		Rebi		Nijboer
Staatsbosbeheer	Afd. Terreinbeheer	Jan		Streefkerk
Landschap Noord-Holland		Ron	van 't	Veer
STOWA		Bas	van der	Wal
Ministerie van LNV	DLG	Wim		Zeeman

Thema: Mariene EHS

organisatie	*afdeling*	*voornaam*	*tussenv.*	*achternaam*
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Jieles	van	Baalen
RIKZ				Bot
Ministerie van LNV	DRZ - Noord	Sietse		Braaksma
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Chantal	van	Dam
Stichting Noordzee		Floris		Groenendijk
Alterra- Texel		Han		Lindeboom
Ministerie van LNV	Directie Visserij	Edwin		Meeuwsen
Ministerie van LNV	DRZ - Zuid	Vincent	van der	Meij
Ministerie van LNV	Directie Natuur	Wilmar		Remmelts
Natuurplanbureau		Rick		Wortelboer

Thema: Natuur, Jeugd en Gezondheid

organisatie	*afdeling*	*voornaam*	*tussenv.*	*achternaam*
GGD Rotterdam		Josien	van den	Bogaard
Natuur en Milieu		Karin	de	Feijter
Nationale jeugdraad		Maaike	de	Jeu
Ministerie van LNV	Directie Natuur	Roel	van	Raaij
IVN		Wilfried		Romp
Alterra		Jana		Verboom
Alterra -		Sjerp	de	Vries
Ministerie van LNV	Directie Kennis	Erna	van der	Wiel
Stichting WAarde		Annick	de	Wit

Bijlage 2 Presentatie LNV-programmering van onderzoek

Open programmering kennisvragen

Open markt opdrachten € 10 mln

Kenmerken:

- **Open aanbesteding**
- **Vraagarticulatie via Clusterbesturen**
- **LNV Dienst regelingen voert aanbesteding uit**

8

Onderzoeksclusters

- **Met ingang van 2005**
- **10 onderzoeksclusters**
- **Motivatie instelling clusters:**
  - Strategisch niveau
  - Flexibiliteit in programmering
  - Aansluiting onderzoek op beleid en uitvoering
  - Benutting van onderzoeksresultaten
- **Clusterbestuur met MT-leden van betrokken directies en vertegenwoordiging stakeholders**

9

Welke Clusters?

- **Transitie duurzame landbouw**
- **Mest en mineralen**
- **Plantgezondheid**
- **Biologische landbouw**
- **Perspectiefvolle agroketens**
- **Vitaal landelijk gebied**
- **Ecologische Hoofdstructuur (EHS)**
- **Voedselkwaliteit en diergezondheid**
- **Mondiale samenwerking**
- **Kennis**

10

Taken clusterbestuur

- **Vaststellen van Kennisagenda op clusterniveau**
- **Programmering DLO-BO:**
  - Indicaties voor programmering DLO-BO (resultaat: thema's voor Kaderbrief DLO)
  - Opstellen offerteverzoek DLOBO
  - Beoordelen en goedkeuren onderzoeksvoorstellen DLO-BO
- **Initiatieven voor open programmering**
- **Zorgdragen voor adequate begeleiding en evaluatie van onderzoek**

11

Themagroepen binnen cluster

- **Inhoud:** Kennis in brede zin (DLO-BO en open programmering)
- **Resultaten: actief in hele kenniscyclus**
  - Goede interactie kennisaanbieder en kennisvrager
  - Goede voortgang projecten
  - Relevante inhoudelijke bijstellingen
  - Goede benutting van resultaten, adviseren en initiëren van kennisoverdracht
  - Evaluatie van afgeronde projecten

12

Cluster EHS

- **Totaal budget in 2006: € 6,2 mln (incl BTW) in 2006**
- **8 thema's:**
  - **Soorten, biodiversiteit, klimaat**
  - **Beheer droge EHS**
  - **Abiotische randvoorwarden**
  - **Kwaliteit EHS en VHR**
  - **Landschap (*ook thema in VLG*)**
  - **Water (*ook thema in VLG*)**
  - **Mariene EHS**
  - **Natuur, jeugd en gezondheid (*in 2006 geen budget*)**

13

Samenstelling clusterbestuur EHS

1. **Voorzitter verantwoordelijke beleidsdirectie: Bas Sprengers DN**
1. **Secretaris vanuit DKElla de Hullu, plv. secretaris Mariëtte Klein**
1. **Betrokken beleidsdirecties LNV: Platteland, Visserij, Regionale zalen, Landbouw**
1. **Stakeholders via Bosschap (Jos Jansen)**

14

Bemensing themagroepen

Thema	WUR	DN	DK
1.Soorten, biodiv.,klimaat	R. Bijlsma	R. Lanters	W. Wiersinga
2. Beheer droge EHS	M. van Wijk	M. Van den Hoop	G. Grimberg
4. Abiotische randv.	W. de Vries / H. van Dobben	J. Karres	H. Beije
5. Kwaliteit EHS en VHR	C. Vos	C. Weebers	R.Hendriks /D. Bal
6. Landschap	A. Koomen	J. van der Linden	L. Fliervoet
7. Water	P. Verdonschot	A. Hilgers	M. Fellinger
8/Mariene EHS	H. Lindeboom	W. Remmelts	J. vanBaalen
9. Natuur,Jeugd en gezondheid		R. van Raaij	E. v.d. Wiel

15

Bijlage 3 Overzicht beleidsondersteunend onderzoek/open programmering 2007

Momenteel worden voor de volgende kennisvragen programma's van eisen geschreven voor uitzetting van onderzoek via de open programmering.

Thema	Project	Loop-tijd	BO	OP
Biodiversiteit, soorten en klimaatverande-ring	Biodiversiteit niet-EHS landschap	1 jaar		X
Beheer EHS	Begrazingsonderzoek Oostvaardersplassen: monitoring en modelleren	4 jaar		X
	Biomassa	5 mnd	X	
	Bosreservaten (vervolgonderzoek). Versterking natuurkwaliteit in bos en boslandschappen	1 jaar	X	
	Vervolgonderzoek fiscale faciliteiten (TF Economie)	6 mnd		X
	Betere verwerking en afzet van inheems loofhout	1 jaar		X
	Optimalisatie kosteneffectief beheer van korte vegetaties	1 jaar	X	
	Databank kostennormen (vervolgonderzoek	1 jaar		X
	Evaluatie omvorming populierenbossen	1 jaar		X
	Regionalisatie van het terreinbeheer	1 jaar	X	
	Schaalniveau geïntegreerd bosbeheer	5 mnd		X
Abiotische rand-voorwaarden	Verbetering van de critical loads van vegetatietypen voor N-depositie in relatie tot milieustress	3 jaar	X	
	Ontwikkeling en toepassing van een model voor optimale begrenzing van de EHS in relatie tot klimaatverandering en dispersie van zaden	3 jaar	X	
	Natuurherstel door herstel van de bodembiodiversiteit	2 jaar		X
Ruimtelijke kwaliteit EHS en VHR	State of the art analyse Monitoring en rapportageverplichtingen Natura 2000			X
	Ondersteuning opstellen beheersplannen Natura 2000 gebieden			X
	Quick Scan: Robuuste natte verbindingen	1 jaar		X
	• Ervaringen ontsnippering Utrechtse Heuvelrug • Ecologische effecten natuurontwikkelingsprojecten • Kosten baten N-2000 gebiedsdoelen • Effecten nieuwe WRO op uitvoering EHS en N-2000 • Recreatief medegebruik N-2000 gebieden • Openstelling ecoducten voor recreanten	1 jaar		X
	Compenseren en salderen	1 jaar		X
Landschap				
Ecologische doelen en maatlatten waterbeheer	Sieralgen en biodiversiteit: bijdrage functioneren en beheer	2 jaar		X
	EHS-inzet in KRW	1 jaar		X
Mariene EHS	Kennisopgave Waddenzee – uitwerking trilaterale afspraken Verklaring van Schiermonnikoog (2005)	1 jaar		X

Thema	Project	Loop-tijd	BO	OP
	Kennisopgave Waddenzee – uitwerking natuurgrenzen vanuit PDK Waddenzee en instandhoudingsdoelen VHR	1 jaar		X
	Beschermde gebieden Noordzee	1 jaar	X	
	Condities natuur en functies Westerschelde	1 jaar	X	
	Herstel estuariene dynamiek in de Deltawateren	1 jaar	X	
	Duurzame visserij en sublitorale natuurwaarden	3 jaar	X	
	Evaluatie mosselzaad experiment	1 jaar		X
	Effecten mosselvisserij	1 jaar		X
Jeugd, Natuur en Gezondheid	Jeugd: State of the art analyse Inzicht in jeugd als doelgroep	6 mnd		X
	Onderwijs: State of the art analyse De mogelijkheid om aan te sluiten op de vernieuwingsprocessen van scholen	2 jaar		X
	• Kansen voor MVO: Inventariseren partners en hun inzichten, samenwerking met bedrijfsleven • Gezondheid: versterken bestaand onderzoek, repliceren onderzoek met doelgroep jeugd, communicatie • Nieuwe oriëntaties: Boerderij, communicatie	1 jaar	X	